

PŘÍBĚH PRAŽSKÉHO HRADU

LUCEMBURSKÁ RODOVÁ POVĚST O VÍLE MELUZÍNĚ

PhDr. Martin Nejedlý

RESUMÉ PŘEDNÁŠKY Z ODBORNÉHO CYKLU KE STÁLÉ EXPOZICI.

PRASTARÝ PŘÍBĚH O PROKLETÍ VÍLY MELUZÍNY STÁL DLOUHO V POZADÍ ZÁJMU HISTORIKŮ. TO ZNEMOŽŇovalo JEHO POSOUZENÍ JAKO GENEALOGICKÉ A HERALDICKÉ POVĚSTI LUCEMBURKŮ A HLEDÁNÍ MOŽNÝCH ODRAZŮ V NAŠICH HMOTNÝCH PRAMENECH.

Mýtus o tragickém osudu víly milující člověka vykrytalizoval z různých písemných a ústních vyprávění do rozsáhlého textu v roce 1393, kdy pařížský

Meluzína v kádi, rytina z 15. století

knihář Jan z Arrasu dokončil svoji „pravdivou historii“. Dedikoval ji třem vnoučatům českého krále Jana Lucemburského: vévodovi Janovi

z Berry, jeho sestře Marii z Baru (strýci a tetě tehdejšího francouzského krále Karle VI.) a jejich bratranci, markraběti moravskému. Toho lze identifikovat jako Jošta Lucemburského († 1411), bratrance českého krále Václava IV. O těsné vazbě Arrasova spisu k rodu Lucemburků svědčí ostatně celá řada jeho pasáží. Na tomto místě je nezbytné uvést stručné resumé celého díla, v němž se vůbec poprvé objevilo jméno Meluzína [*Mélusine*].

Víle Meluzíně bylo určeno, aby se každou sobotu proměňovala od pasu dolů v hada. Dosáhne vysvobození jen tehdy, když si ji nějaký muž vezme

Vévoda z Berry na dobové ilustraci rukopisu (uprostřed), konec 14. století

za manželku a dodrží slib, že ji nikdy v sobotu nespátí a nikomu neprozradí její tajemství. Ať už sama dopadne jakkoli, vzejde z Meluzíny slavný rod. Pokud však manžel slib poruší, prodlouží její trápení až do soudného dne. Meluzína se pak bude muset zjevovat tři dny před změnou majitele rodového hradu nebo tři dny před smrtí některého ze svých potomků. Mélior bylo souze-

no hlídat kouzelného krahujce na hradě v Arménii,

dokud se nenajde rytíř, který dokáže bdít u dravce po tři dny a nezatoužit při tom ani po její lásce, ani po jejím těle. Palestinu matka zavřela s otcovým pokladem do hory

Matka Présine a tři dcery, u nohou matky symbol draka – Meluzíny ?

v Aragonsku až do doby, než ji osvobodí rytíř z jejího rodu, poklad vyzvedne a použije ho k dobytí Zaslíbené země.

V této situaci vstoupila do děje příběhu nová postava, rytíř Raimondin, aby naplnil předpověď

hvězd, podle níž nějaký vazal usmrtí svého pána a založí přeslavný rod. Tento mladík při lovu na zázračného kance zabil nešťastnou náhodou svého strýce a lenního pána, hraběte z Poitiers. Když zoufale bloudil po lese, setkal se o půlnoci u začarované studánky s krásnou dívkou, která mu nabídla svoji ruku spolu s nevyčerpatelným bohatstvím a prosperitou výměnou za slib, že ji nikdy nebude chtít vidět v sobotu. Tato půvabná dívka byla Meluzína a Raimondin její návrh ochotně přijal. Brzy

Stavba hradu Lusignan, rytina z 15. století

díky manželčině pomoci nejen vybojoval zpět zcizené rodové majetky a očistil otcovu památku, ale především se mu podařilo získat novou zemi. Na vílinu radu požádal totiž svého lenního pána o zcela svobodné držení půdy, která by se vešla do jediné jelení kůže. Nařezáním na proužky a s přispěním kouzel

vymezila ovšem tato kůže rozsáhlou doménu. Meluzína na ní nechala vytrysknout životodárný pramen, bleskově postavila hrad Lusignan, založila i další města a kláštery, zúrodnila krajinu a rodila přitom jednoho syna za druhým. Potomci byli sice fyzicky poznamenáni nadpřirozeným původem, většinu z nich však čekala skvělá budoucnost. Urien a Guion se stali králi kyperským a arménským, Antoine vévodou lucemburským, Renaud králem českým, Eudes hrabětem z Marche, Geoffroy zdědil po otci Lusignan. Nejmladší se stali hrabětem z Forezu a pánem Parthenay, Fromont vstoupil do kláštera.

Meluzína a Raimondin si žili šťastně, jejich doména neuvěřitelně vzkvétala, víla byla milující manželkou, něžnou matkou, laskavou paní poddaných.

Meluzína v koupeli, ve dveřích nahlíží její manžel Raimondin, kresba z 15. století

Jedné soboty však Raimondin v návalu žárlivosti porušil zákaz a vyvrátil mečem díрку do dveří místnosti, kam se Meluzína pravidelně uchylovala. Spatřil nahou manželku, jak si v lázni pročesává vlasy. Od pasu nahoru byla krásnou ženou, od pasu dolů se jí svíjel

dlouhý a tlustý hadí ocas. Raimondin zatím o svém objevu pomlčel, ale když jejich syn Geoffroy Velkozubý zapálil klášter v Maillezais, veřejně odhalil Meluzínino tajemství. Tím neodvolatelně

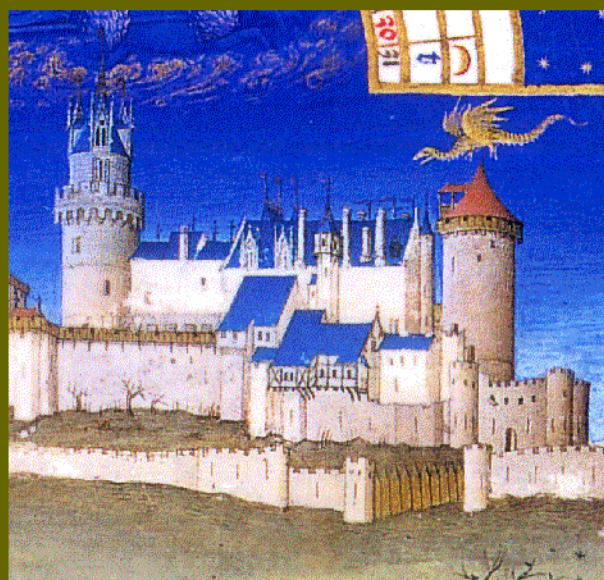
zvrátil její osud, víla se proměnila v obrovského hada, vylétla oknem, se srdceryvným nářkem zakroužila nad jednou z věží hradu Lusignan a zmizela. Jen v noci občas přicházela ke kolébce nejmenších dětí a plakala nad krutostí osudu, který jí nedovolil žít jako normální ženě. Raimondin

Meluzína s pláčem odlétá z hradu Lusignan, ilustrace k legendě ze 16. století

už svoji choť nikdy nespátřil a po kajicné pouti do Říma hledal pokání v poustevnickém životě na Monserratu. Jako prvním z rodu mu kvilející Meluzína v podobě hada oznámila, že za tři dny zemře. Od té doby se víla čas od času zjevovala, aby varovala příslušníky svého rodu před přicházející smrtí a pomáhala jim udržet bohatství a moc.

Matka Présine tedy nad vílou vyřkla v doslovném překladu následující ortel: „Každou sobotu se sta-

Hrad Lusignan na ilustraci v rukopisu s názvem Přebohatě hodinky vévody z Beryy, 15. století

neš od pasu dolů hadem.“ Ve chvíli, kdy žárlivost svedla Raimondina ke špehování manželčiny sobotní koupele, „...uviděl Meluzínu v nádržce. Až po pás měla podobu ženy a česala si vlasy. Od pasu měla obrovský hadí ocas, tlustý jako sud na sledě, strašlivě dlouhý, a bičovala s ním vodu, jež stříkala až ke klenbě sálu“. Tento objev posléze dovedl Raimondina až k prozrazení tajemství: veřejně nazval svoji manželku „falešným hadem“ (Arras 1932, s. 255). Tím definitivně zvrátil Meluzínin osud, víla „...bolestně zanařikala a strašlivě zavzdychala, vyskočila oknem ven, vzdálila se od něho a přelétla nad sadem. A tehdy se proměnila ve velikého a tlustého hada, jehož ocas měl délku 15 stop.“

Víla coby ochranný duch se později zjevila tři dny před smrtí manžela na hradě Lusignan: „...had se ukázal na hradbách, kde ho mohli všichni spatřit. Třikrát hrad obkroužil a pak se usadil na Poitouské věži, a tam začal vyrážet tak úpěnlivé vzdechy a tak naříkat, že se všem zdálo, že slyší ženský hlas...“

Meluzína nad Lusignanem

Ve stejné podobě se Meluzína zjevovala ještě ve 2. polovině 14. století. Uprostřed stoleté války takto oznamovala, že je třeba vrátit hrad Lusignan legitimnímu pánovi. Podle Jana z Arrasu jednoho večera spatřil velitel anglické posádky „...podivuhodně dlouhého a tlustého hada, jehož ocas, dlouhý sedm až osm stop, byl modře a stříbrně pruhovaný.“

Iluminátoři nejstarších rukopisů z 15. století a do jisté míry i ilustrátoři prvotisků zobrazovali Meluzínu v zásadě v souladu s popisem textů: jako krásnou dívku, hybridní bytost s hadím ocasem i jako letícího hada, resp. okřídleného draka. Z 15. století

Dlaždice s motivem Meluzíny, Starý královský palác, 14. století

jsou zachovány i další popisy bytosti nazývané Meluzína, často v důležitém politickém kontextu. Směšování meluzín se sirénami a vodními pannami je tedy z hlediska středověkých pramenů anachronické. Nepovažuji za opodstatněné dávat motiv

„korunované ženské postavy, z níž dole vyrůstají dvě rybí těla, opatřená ploutvemi a šupinami, které žena přidržuje rozpaženými rukama“ do přímé souvislosti s dochovanými meluzínskými texty 14.–15. století. Pokud se meluzínský mýtus skutečně nějak odrazil v námětech našich hmotných pramenů 14.–15. století, pravděpodobně se tak nestalo prostřednictvím motivu korunované ženské polo-postavy s dvěma rybími ocasy.

Meluzínský mýtus byl však koncem 14. století a zvláště pak v průběhu 15. století využit především jako vysvětlení původu klenotu s drakem. Všechny rody, prohlašující za svojí zakladatelku Meluzínu, opravdu měly kdysi společného předka, ať už se jedná o Lusignany a Lucemburky nebo o hrabata flanderská a o vévody brabantské.

U Lucemburků je klenot s drakem poprvé doložen na jezdecké pečetě Jindřicha VII. z roku 1297. Jeho syn Jan přejal po nástupu na český trůn tradiční klenot českých králů,

Pečeť Jana Lucemburského s Meluzínou na klenotu koně, 14. století

složená orlí křídla, zřejmě ve snaze ukázat, že jeho vláda je pokračováním domácí dynastie Přemyslovců. Také u něho se ale objevuje od 20. let 14. století drak jako klenot koně na velké jezdecké pečetě.

Podtrhněme zde však zvláště skutečnost, že mladší neboli francouzská větev Lucemburků (řečená z Ligny nebo ze Saint-Pol) užívala po celé 14. století výhradně klenotu s drakem, buď samotným, nebo, počínaje Walramem II. (1288–1353), dokonce s drakem ve džberu, štoudví či kádi.

U v klenotů jsme přirozeně konfrontováni s problémem adekvátního popisu. Moderní francouzští heraldikové popisují tento nezvyklý klenot vedlejších větví Lucemburků jako „*dragon ailé placé dans un cuvier*“ nebo „*dragon issant d'une cuve*“. Termín „*cuve*“ se objevuje již v popisech z 15. století a lze jej v této souvislosti přeložit jako kád', štoudev nebo džber. Jedná se tedy o okřídleného draka umístěného v kádi, štoudví či džberu, případně o draka z kádě, štoudve nebo džberu vystupujícího (heraldicky myšleno vyskakujícího). Sám Jan z Arrasu

Rytíř na koni s Meluzínou na koruně přilbice, 15. století

nehovořil při Meluzínině koupeli o kádi, ale o mramorové nádržce. Nejstarší iluminace jeho díla nicméně zobrazují scénu špehované koupele s dřevěnou kádí, kterou zřejmě vidíme i na klenotech 15. století. Právě tento klenot s drakem v kádi či štoudví je totiž prameny 15. století výslovně nazýván Meluzínou

a vysvětlován pověstí o proměně víly spatřené při koupeli. Jedná se o identifikace, doložené početnými popisy slavností a ceremonií příslušníků lucemburského rodu. Například roku 1482 při pohřbu Petra Lucemburského, hraběte ze Saint-Pol, nesl pán z Fontaine přilbu zesnulého, na které byla „...Meluzína, což je stříbrná kád' spojená zlatými obručemi a uvnitř zlatý okřídlený had...“

Hledat projevy lucemburské pověsti o víle-zakladatelce a ochránkyni Meluzíně v ikonografických námětech českých, moravských a slezských pramenů 14. a 15. století není činností předem odsouzenou k nezdaru. Na základě výše zmíněných faktů by se dala dobová reflexe meluzínské pověsti

Titulní list kroniky o Meluzíně z roku 1644

i u nás očekávat nejspíš na lokalitách přímo spojených s příslušníky panovnického rodu a s různými formami jejich dynastické propagandy a heraldické reprezentace (zvláště s Karlem IV., s markrabětem Janem Jindřichem, s Václavem IV., s markrabaty Joštem a Prokopem i se Zikmundem Lucemburským). Za zvážení by

Kachel s Meluzínou, 16. století

kých zemích by se koneckonců nemuselo jednat

stály i starší nálezy, protože naše pozornost zatím nebyla v souvislosti s Meluzínou orientována směrem k drakům, či s ohledem na terminologickou vágnost pramenů také k saním, hadům, okřídleným hadům a gryfům. V čes-

o inspiraci francouzskými či jakýmkoli jinými literárními skladbami, ale prostě o doklad rodové tradice o nadpřirozeném předkovi a o původu rodového erbu, resp. klenotu. Meluzínský mýtus nabízí řadě medievistických oborů terén ke společnému utřídění a posouzení rozsáhlé škály domácích pramenů 14.–15. století. Sahá od literárních alegorií typu Štilfrida a Bruncvíka, úředních písemností, pečeti, iluminací či fresek až k dlaždicím a kachlům.